

UMUMTA'LIM MAKTABLARINING 5-6 SINIF O'QUVCHILARIGA
IQTISODIY TARBIYA BERISHNING ASOSIY MEZONLARI

Turaxanov Oybek Davlataliyevich

Namangan davlat universiteti

Musiqa ta'limi va madaniyat fakulteti

O'quv ishlari bo'yicha dekan o`rinbosari

Tel: +998936744377

+998934934477

E-mail: Menejeroybek8515@jmail.com

Annotatsiya: Bolalarga maktab va oila sharoitida iqtisodiy tarbiya berish muammosi ko'pdan buyon pedagogikaning asosiy muammolaridan biri bo'lib kelmoqda. Bozor iqtisodiyotiga o'tilayotgan bir paytda yoshlarda iqtisodiy tafakkurni tarbiyalash ayniqsa muhimdir. Avvalo, iqtisodiy tarbiya haqida mukammal tushunchaga ega bo'lmoq darkor. Iqtisodiy tarbiya o'quvchilarda tejamkorlik, mehnatsevarlik, tashabbuskorlik, ishbilarmonlik, iqtisodiy hisobkitob va ayni shu kabilar haqida fikrlay olish qobiliyatini kamol toptirishdir.

Kalit so'zlar: Iqtisodiy tarbiya, Iqtisodiy aloqa, axloqiy tarbiya, turmush tajribasi, tejamkorlik.

Iqtisodiy tarbiya mazmuni Sharq mutafakkirlari tomonidan muntazam boyitib kelindi. Chunonchi, Muhammad Ibn Muso Al Xorazmiy matematika fani inson hayotida asosiy o'rin tutishini alohida ta'kidlaydi. Uning fikricha, kishi hisob ilmini bilishi va o'z ishiga pishiq bo'lishi kerak. Shunda u o'z mehnatining natijalarini o'lchovlar orqali aniqlay olishi mumkin. Abu Nasr Al-Farobiy insonga yashash uchun juda ko'p narsalar kerakligi va ularni vujudga keltirish yo'lida boshqa shaxslarga murojaat qilishni e'tirof etadi. Bu o'rinda olim iqtisodiy aloqa zaruriyatini ko'rsatib o'tgan edi. Darhaqiqat, iqtisodiy aloqa o'rnatish uchun odamlar, davlatlar, jamiyatlar integratsiya yo'lida harakat qiladilar. Hozirgi paytda bu fikr nechog'lik to'g'ri ekanligini Yevro'pa amaliyoti misolida ko'rib turibmiz.[2] Iqtisodiy integratsiya davlatlarga faqat boylik keltirayapti. Al-Farobiy «Baxt-saodatga erishuv haqida» asarida shunday yozadi: inson o'z mablag'ini sarflashni bilishi kerak. Pul sarflashda qizg'anchilik qilish xasislikka olib keladi. Pullarni rejasiz ishlatish esa insonni beboshlikka yetaklaydi». Ko'rinib turibdiki, o'tmish mutafakkirlari maktab va oila sharoitlarida bolalarni iqtisodiy tafakkurini kengaytirish, ularni hamkorlikka, ishbilarmonlikka, iqtisodiy hisob-kitobga o'rgatishni hayotiy tajriba asosida amalga oshirish lozimligiga e'tibor qaratganlar. [1] Bolaga iqtisodiy tarbiya berish oiladan boshlanadi. Har bir kishi bug'doy, guruch, mevalarni saqlash yo'llarini bilishi kerak.

Ota-ona ne'matlarni uvol qilish gunohligini farzandiga yoshligidanoq nasihat yo'li bilan o'rgatadi. Ibn Sino bolalarni hayotga tayyorlash uchun ularga hunar o'rgatish lozim deb ko'rsatadi. Inson hunarni puxta o'rganishi shart. Chunki, hunar unga kelajakda ro'zg'or tebratish uchun kerak. Bu shunday olib borilishi kerakki, u o'z mehnatining natijalarini ko'ra bilsin. Shundagina bola o'z imkoniyatidan to'g'ri yoki noto'g'ri foydalanayotganini his qila oladi. Hunar egallash yoshlarni mustaqillikka o'rgatadi. Bu jarayonda bola hisob-kitob qilishni ham o'rganadi, ishbilarmonlik va tashabbuskorlik xususiyatlariga ega bo'ladi. Farzand oilada ota-ona tajribalari ta'sirida tarbiya ko'radi. Ota ona har qadam, har nafasda bolaga saboq beradi: - Asbobni ishlatgach, darhol o'rniga, yopiq joyga olib, qo'y. U yom g'ir emas, shudring tegsa ham zanglaydi, o'tinaslashib qoladi. - Tovoningni to'g'ri bos, poyabzalning poshnasi yeyilmasin... - Suvning bir tomchisi ham aziz. Uni qadrla... - Nonning uvoli turmushga, qog'ozning uvoli obro'ga putur yetkazadi. Uvoqni ko'rdingmi, ko'zingga surt, qog'oz parchasini chetga olib qo'y... Mazmuni olamcha bo'lgan bu o'gitlar ota-onalar tomonidan farzandlar ongiga singdirilayotgani xasislik alomatlarini emas, balki turmush tajribasining durdona xulosasi, tejamkorlikka undashdir.[3] Tejamkorlik tarbiyasi axloqiy tarbiyaning hisob-kitob bilan yashashga o'rgatadigan muhim sohasi sanaladi. Ishlab chiqarish korxonasi, ro'zg'ordami, tabiat bag'ridami, qayerda bo'lmasin, tejalgan ne'mat katta ijtimoiy ahamiyatga ega bo'ladi. Insonlardagi tejamkorlik fazilati oila yoki davlatning moddiy qudratini mustahkamlashdan tashqari, ularda turmush kechirish me'yoriga amal qilish malakasini ham shakllantiradi. Vaqt- inson ixtiyoridagi bebaho xazina. Uni faqat dunyoni o'rganish va o'zgartirishga, shaxsiy manfaati va el-yurt xizmatiga, mehnat samadorligini oshirish va mahsulot tannarxini arzonlashtirishga sarf etish xususiyatini har bir kishida shakllanishi muhim fazilatdir. Saxiylik yuksak darajadagi ijobiy fazilatdir. Shu bilan birga saxiylik, tejamkorlik ruhi bilan sug'orilmog'i kerak. Yoshlarga daromad hajmini belgilash va harajatning me'yorini barqarorlashtirish, boshqacha aytganda, ne'mat yaratish va uni tasarruf etish rejasini ishlab chiqish va unga qat'iy amal qilish ko'nikmasini shakllantirish darkor. Qiymati qay darajada bo'lishidan qat'iy nazar, narsani egasidan so'rab yoki rozi qilib olish, omonatni ehtiyotlab ishlatish va qaytarish halollik belgisidir. Yoshlarga nimani, qachon, nima uchun va qay darajada asrash lozimligi, tejamkorlikning mohiyati va usullarini to'g'ri anglatish tejamkorlik tarbiyasining maqsadi hisoblanadi. Bu maqsadning to'laqonli amalga oshishi ota-onalar, o'qituvchilar, tarbiyachilar, rahbarlar, jamoatchilikning faolligiga bog'liq. Tejamkorlik tarbiyasining mazmuni, ta'sirchanligi va samarasi bilan bolalar dastlab o'z oilalarida tanishadilar. Ota-onaning hal qiluvchi roli ana shu tanishuvdan boshlab yuzaga chiqadi va sekin-asta kuchaya boradi. Namuna ko'rsatish, ishonitirish, nasihat qilish. maslahat berish yo'li bilan farzandlarni tejamkor bo'lishga undash, ular faoliyatini doimo nazorat qilib borish, lozim boisa, isrofchilik qilganlari uchun jazolash ota-onalarning tarbiyalay olish mahoratlariga

bog'liq. Tarbiyaviy ta'sir tarbiyalanuvchi shaxsida qisqa muddatli, uzoq muddatli, beqaror yoki doimiy ta'sir ko'rsatishi mumkin. Ta'sir qanchalik to'g'ri, asosli va kuchli bo'lsa, farzandlarda tejamkorlik fazilati shu qadar mustahkam shakllanadi. [4] Ota-onalar hovli va xonadonlarni tartibga solish, ovqat pishirish, kir yuvish va kiyim-kechakni yamash, ro'zg'or asboblari va uydagi jihozlarni ta'mirlash sohasida bolalar mehnatini tashkil etadilar. Bunda ota-ona yumushlarni bolalarga ularning jismoniy, aqliy, ruhiy imkoniyatlarini hisobga olgan holda topshirishlari kerak. Ishni topshirish bilan cheklanmay, bola uni qanday bajarayotganini nazorat qilib turish, lozim bo'lsa, maslahat, ko'mak berishi, ruhlantirib turishi maqsadga muvofiqdir. Bola mustaqil topshiriqni bajarish jarayonida rejadagi ishni uddalash uchun sarf etiladigan xomashyo, mablag', vaqt, kuchni aniqlash, kerakli uskunalarni tayyorlash, sozlash malakalarini egallab boradi. Matbuot, radio, televideniya xabarlari, o'qituvchilar, tarbiyachilar tomonidan berilgan tejamkorlikka oid ma'lumotlar, ota-onalar hamda keksalarning bu to'g'ridagi maslahatlari, tanbehlari ham bolada mazkur tushunchaning kengayishiga ijobiy ta'sir etadi. Maktab sharoitida iqtisodiy tarbiyaning xilma-xil vazifalari bir necha fan bo'yicha darslarda amalga oshiriladi. O'zbekiston davlatining moddiy va ma'naviy o'sish iqtisodiy qonuniyati bilan o'quvchilar tabiiy fanlarga oid darslarda tanishadilar. Jamiyatshunoslik darslarida bolalar xalq farovonligini yuqori darajaga ko'tarish uchun qanday iqtisodiy vazifalarni bajarilishi lozimligini o'rganadilar. Yangi texnologiya nima va u sanoatga qanday joriy qilinadi? Fan kashfiyotlari qay darajada iqtisodiy foyda keltirishi mumkin? Shunday savollarga bolalar o'qituvchilar yordamida dars va darsdan tashqari mashg'ulotlarda javob topadilar. Iqtisodiy tarbiyaning qator vazifalari mehnat darslarida amalga oshiriladi. Bu darslar nechog'lik qiziqarli va foydali tashkil etilsa, o'quvchilar shunchalik iqtisodiy bilim va malakaga ega bo'ladilar. Bunday bilimlar o'quvchilar kelajakda qaysi sohada ishlash yoki qayerda o'qishlari mumkinligini mo'ljallashlariga imkon beradi. Iqtisodiy tarbiya uslublari xilma-xildir. Jumladan, suhbat, ma'ruza, amaliy mashg'ulot, sanoat shoxbchalariga sayohat o'tkazish, solishtirish, hisob-kitob qilish g'oyatda ta'sirchan uslublar hisoblanadi. O'quvchilarda iqtisod borasida ijodiy fikr yuritishni shakllantirishda darslarda va darsdan tashqari mashg'ulotlardan unumli foydalanish mumkin. O'quvchilarni nechog'lik iqtisodiy tarbiya topganliklari o'qituvchilar tomonidan kuzatib borilishi kerak. Tejamkorlik, ijodkorlik, mas'uliyat hissi tashabbuskorlik, ishbilarmonlik, hisob-kitob mohirligi o'quvchilar iqtisodiy tarbiyadan qanday saboq olayotganliklarini ko'rsatuvchi muhim mezonidir. O'quvchilarni kasbga yo'naltirish umumta'lim maktabi ishining tarkibiy qismidir. [5]

Xulosa: Ma'lumki, agar kasb to'g'ri tanlangan bo'lsa, inson uchun mehnat quvonch, ijodiy ilhom manbayiga aylanadi, bu esa inson uchun ham, jamiyat uchun ham foydalidir. Jamiyatning intellektual, ma'naviy imkoniyatlari rivojlangan hozirgi sharoitda mamlakatimizning barcha bo'lg'usi mutaxassislarini tayyorlab beruvchi

maktab oldida muhim vazifalar turadi. Jahon pedagogik hamjamiyati ishlab chiqarish va o'quvchilarni kasbga yo'naltirishni o'rta umumta'limni yangilashning muhim omili sifatida tan oldi. Ta'lim masalalari bo'yicha YUNESKO xalqaro konferensiyasining tavsiyalarida ishlab chiqarish mehnati xalq xo'jaligining asosiy sohalarida qo'llanadigan asosiy ilmiy qoidalarini tushunishga yordam berishi, o'quvchilarning jismoniy va aqliy qobiliyatlarini hamohang kamol toptirishga xizmat qilishi ta'kidlab o'tilgan.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. A. Navoiy. Mahbub ul-qulub. Asarlar. O'n besh tomlik. 13-tom. Toshkent Adabiyot va san'at nashriyoti, 1996[1]
2. O'zbek pedagogikasi antologiyasi. Toshkent "O'qituvchi" 1995[2]
3. S. Yo'ldoshova "Xalq urf-odat odatlari va an'analari". <<Ijod dunyosi>> nashriyoti, Toshkent , 2003[3]
4. "Boshlang'ich sinflarda ta'lim va tarbiya". Namangan , 1992[4]
5. R. G'oyibnazarov "Ta'lim-tarbiya ishlarining mushtarakligi ma'naviy - axloqiy qadriyatlar asosida". Ta'lim muomolari. Toshkent. 2009[5]